

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

В.Д.Боєчко О.І. Ганжа Б.І.Захарчук

ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ КОРДОНІВ
УКРАЇНИ 1917 - 1940 рр.

Препринт № 1

Київ 1991

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

В.Д.Боечко О.І. Ганжа Б.І.Захарчук

ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ КОРДОНІВ
УКРАЇНИ 1917 - 1940 рр.

Препринт № 1

Київ 1991

Боєчко Василь Дмитрович - кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту історії України АН УРСР

Ганжа Оксана Іванівна - кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту історії України АН УРСР.

Захарчук Борис Іванович - кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту історії України АН УРСР

Автори матеріалів, вміщених в препринтах, висловлюють свою особисту думку, що не обов'язково збігається з точкою зору редколегії.

Редколегія: С.В. Кульчицький (головний редактор). В.Ф. Версток. О.В. Гарань. В.М. Даниленко. В.С.Коваль, О.Ф. Овсієнко, В.А. Смолій, О.П. Толочко (відповідальний секретар). І.С. Хміль.

Літературний редактор В. В. Стехун

У разі передруку матеріалів узгодження з редколегією препринтів обов'язкове

■'

Прийняття Верховною Радою Української РСР декларації про державний суверенітет є подальшою спробою на шляху національно-державного відродження. В зв'язку з цим великий інтерес викликають питання історії формування кордонів української державності, справедливості їх становлення. До останнього часу ця проблема практично не досліджувалась істориками. Бажаючи заповнити цю прогалину, автори роблять спробу дослідити процес формування кордонів України в найбільш складні періоди післяреволюційного часу - до другої світової війни. Географічне розташування, історична доля і політичні обставини не давали можливості українському народові протягом тривалого часу утворити свою державність. Лише на невеликому проміжку значно частина земель, де проживали Українці і була об'єднана в єдину державу під проводом Б. Хмельницького. Статті Переяславської угоди 1654р. передбачали широку автономію України, але дуже швидко вони почали порушуватись царським урядом. Значно обмежило автономію України створення малоросійської колегії Петром I. Його наступники не тільки остаточно знищили залишки самостійності, а й намагалися зробити все, щоб саме поняття "Україна" зникло не тільки з географічної карти, а і з пам'яті народу.

Після третього поділу Польщі у 1795 р. до складу Російської імперії увійшло біля 80 % українських земель. Інші - Східна Галичина, Закарпаття, Буковина - були включені до складу Австро-Угорщини. В 1913 р. українські землі у складі Російської імперії входили до 9 губерній: Волинської, Подільської, Херсонської, Полтавської, Київської, Чернігівської, Катеринославської та Таврійської (без Криму). Водночас, значна частина українців проживала поза їх межами. Так вони становили значну частку серед населення прикордонних районів Курщини та Воронежчини. Поряд з цим багато росіян проживало у Донбасі, на Харківщині та Катеринославщині. Перемога Лютневої революції активізувала національно-визвольний рух українського народу. Питання відновлення української державності було по-

ставлене на практичний ґрунт. Для більшості українських національних партій воно було одним з основних. Керівництво цим рухом перебрало на себе Центральна Рада, очолювана представниками українських соціалістичних партій.

3 (16) липня під тиском національно-визвольного руху, що розгорнувся на Україні, Тимчасовий уряд змушений був визнати Генеральний секретаріат (вищий виконавчий орган Центральної Ради) крайовим органом управління (1). Остаточного питання про автономію України та подальше уточнення її кордонів (Тимчасовий уряд обмежив компетенцію Генерального секретаріату лише п'ятьма губерніями: Волинською, Подільською, Київською, Полтавською та Чернігівською) (2) відкладалося до скликання Всеросійських Установчих Зборів.

Падіння Тимчасового уряду створило для Центральної Раді можливість поширити свою владу на решту губерній, населених українцями, а також проголосити свої права на ті повіти сусідніх губерній, де вони становили більшість населення: Грайворонський, Путивльський, Новооскольський - Курської, Валуйський і Богучарський - Воронежської; а також на частину Холмської, Гродненської та Мінської губерній (3). Центральна Рада не підтримала Жовтневої революції і не визнала Раду Народних Комісарів "всеросійським" урядом. Разом з тим 7 (20) листопада 1917 р. своїм III Універсалом вона проголосила створення Української Народної Республіки як рівноправної частини Російської Федерації. Генеральний секретаріат заперечував чутки про сепаратистські тенденції, зокрема, у відозві від 2 листопада він заявив, що центральна Рада і Генеральний секретаріат твердо і виразно заявляють, що Україна має бути у складі Федеративної Республіки Російської як рівноправне державне тіло (4). Однак подальший розвиток подій призвів до посилення протистояння. Приводом до відкритої конфронтації між Центральною Радою і Радою Народних Комісарів стало роззброєння деяких більшовицькі настроєних частин на Україні та підтримка донського уряду генерала Каледіна. І Всеук-

раїнський з'їзд Рад, який проходив 11-12 (24-25) грудня 1917 р. у Харкові, проголосив що «влада на території Української республіки відтепер належить виключно Радам робітничих, солдатських і селянських депутатів»(5). На допомогу українським більшовикам були надіслані частини балтійських матросів та російських червоногвардійців. Під їх натиском територія, яку контролювала Центральна Рада, почала катастрофічно скорочуватися.

Перебіг подій змусив Центральну Раду шукати підтримки за кордоном. Її делегація взяла участь у переговорах у Брест-Литовську. На засіданні 10 січня 1918 р. голова радянської делегації Л.Д. Троцький офіційно визнав повноваження делегації УНР. "Російська делегація . . . сказав, зокрема, він - не бачить жодної перешкоди для участі української делегації в мирних переговорах"(6). 19 січня (11 лютого 1918 р.) делегати країн Четверного блоку: визнали Українську Народну Республіку незалежною державою, правомочною вступити в міжнародні відносини. А вже 27січня (19 лютого) між УНР з одного боку, та Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією и Туреччиною - з іншого, була підписана Брестська (Берестейська) угода. Такий швидкий хід переговорів значною мірою визначався вкрай напруженою внутріполітичною ситуацією в цих країнах. Загроза голодних бунтів, воєнного розгрому змушувала квапитися з укладанням миру. З іншого боку, підписуючи мирну угоду з УНР, німецька сторона намагалася справити тиск на позиції радянської делегації на переговорах.

Згідно з Берестейською угодою кордони України проходили з Австро-Угорщиною - по старому кордону Російської імперії, з нововідродженою Польщею по лінії Тарноград – Білограй – Шебрешин – Красностав – Пугачів – Радин – Межиріччя – Мельник - Високо-Литовськ - Кам'янець-Литовський – Пружани - Вігонівське озеро.(7). Однак вже в додатковому протоколі, підписаному 4 березня 1918 р. за вимогою поляків ця лінія пересувалася "невизначено східніше". УНР змушена була відмовитися

від Холмщини. Ця втрата компенсувалася за рахунок приєднання до України трьох повітів Мінської губернії - Пінського, Мозирського та Річицького (8), а дещо пізніше - Гомельського, що вступило в різку суперечність з прагненням білоруського народу до об'єднання своїх етнічних земель в єдиній державі. Спірною була також територіальна приналежність Таганрога. До 1887 р. він входив до Катеринославської губернії і був економічно тісно пов'язаний з Донецьким вугільним басейном. На цій підставі український уряд вимагав його приєднання до України. Однак політичні обставини, і, зокрема, необхідність союзу з Доном для боротьби проти більшовиків, привели до того, що за договором від 18 серпня 1918 р. Таганрог залишився поза межами України. Кордон УНР з Радянською Росією мала визначити спеціальна угода між ними двома державами.

Складну політичну обстановку на Україні вирішили використати німецькі та австро-угорські правлячі кола. Генерал Гофман змусив М. Любинського, що очолював українську делегацію на переговорах, підписати заздалегідь підготовлену відозву до німецького народу про допомогу (9). Ціна, яку заплатила Центральна Рада за нетривале продовження свого існування виявилася надто великою для українського народу. Окупація України, незважаючи на збереження "про люди", українського уряду завдала нищівного удару демократичним перетворенням.

Найбільш складним було питання визначення російсько-українського кордону Населення, що проживало на спірній території було змішаним. Набудь, саме тому цей кордон ніколи не був чітко визначений.

Для укладання угоди з Центральною Радою до України виїхала делегація РСФСР на чолі з Х.Г. Раковським Але наприкінці квітня Центральна Рада була розігнана німцями і до влади прийшов гетьман П. Скоропадський Під час переговорів гетьманська делегація намагалася включити до складу України якомога більшу територію, населену українцями Так, за її пропозицією кордон мав проходити в межах Мінської губернії по лі -

нії: Вигонівське озеро - р. Шара – Любашеве – Круговичі – Локтиші – Погост – Пасика - Слущк – Борова - Новий степ; В межах Могильовської губернії: р. Дніпро (чотирма верстами вище Жлобина) – Рачин – Шепетовичі - по р. Сож до р. Бесіди – Святське. Далі по адміністративній межі Чернігівської губернії до Красного Рога далі на Семенець-Трубчевський в межах Орловської губернії - р. Сєва - р. Тари. В межах Курської губернії: на схід по лінії Амен – Софронівка - р. Сейм – Глушково – Гущино - Лук'янівка - Старий Оскол - Обухівка. В межах Воронежської губернії: Шаталівка – Репівка – Колбіно - Дон (поверх Коротяку). Далі Доном на Лиски – Маслівку - Бутурлінівку і до східного кодону Воронежської губернії (Новохоперськ) (10). Особливо гострі суперечки виникли з приводу належності Донецького вугільного басейну. Фактично ж східні кордони України проходили по так званій демаркаційній лінії: Сураж – Унеча - Стародуб - Новгород-Сіверський – Глухів – Рильск - Колонтаївка – Суджа – Беленіхіне - Куп'янськ (11) Її було встановлено в ході переговорів між німецько-українською та російською делегаціями, у травні 1918 р. в Курську.

Револуція в Німеччині, падіння режиму Скоропадського. початок бойових дій на Україні привели до того, що питання про східні кордони тимчасово втратило актуальність.

Національно-визвольний рух розгортався і на західноукраїнських землях. В умовах розпаду Австро-угорської імперії 1 листопада 1918 р. у Львові було проголошено утворення Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР). З часу свого виникнення вона була втягнута у збройний конфлікт. На її територію; зазіхали королівська Румунія (на Буковину) та тільки що відроджена Польща (на східну Галичину). 4 листопада розпочався наступ регулярних частин польської армії, підтриманий польськими легіонерами, що знаходилися у Львові, та військ королівської Румунії. Під тиском ворога уряд ЗУНР у грудні переїхав до Тернополя, а у травні - до Кам'янця-По-

дільського. До кінця липня всі західноукраїнські землі було окуповано.

Особливе місце у становленні кордонів України відіграли взаємовідносини з Польщею. Кордони Польської держави були визначені у грудні 1919 р. на міжнародній конференції країн-переможниць у Спа за принципом: національна держава - на національній території. Однак екстремістські елементи у керівництві Польської республіки намагалися відновити Польщу "від ножа до можа", головним чином, за рахунок українських земель. З початку свого існування Польща відмовлялася визнати кордони УНР і поволі відсувала свої кордони на схід. Для здійснення своїх планів польські лідери використали внутрінаціональні незгоди серед українців. Підтримуючи націоналістичних лідерів, вони одночасно боролися з більшовизмом, який вважався "ворогом № 1", і домагалися поступового розширення своєї території. Використовуючи невдачі Червоної армії на сході Росії та України в квітні-серпні 1919 р. польські війська захопили майже всю Білорусію (по лінії річок Західна Двина та Березина) й частину України. У квітні 1920 р. у Варшаві були підписані конвенції між С. Петлюрою та Ю. Пілсудським, за якими в обмін на військову допомогу та визнання петлюрівського уряду до Польщі мала відійти Східна Галичина і п'ять повітів Волині з населенням понад 10 млн. чоловік по річках Збруч і Горинь, тобто територія, яка раніше належала Австро-Угорщині. Таким чином Петлюра фактично відмовився від січневих (1919р.) угод між УНР та ЗУНР і визнав питання "Східної Галичини внутрішньою справою Польської держави".

За таких умов лише наслідки радянсько-польської війни, що розпочалася 25 квітня 1920 р., могли визначити дальшу можливість існування українських земель в єдиній державі. Скориставшись раптовістю і значною матеріальною перевагою, польські війська протягом кількох тижнів захопили значну частину Правобережної України і 6 травня вступили в Київ.

Однак даліше їх просування було зупинено. Польський уряд не приховував територіальних зазіхань щодо України. Одразу після окупації, Ю. Пілсудський віддав наказ про перехід Володимир-Волинського, Ковельського, Дубнівського, Ровенського, Острозького і Каменецького повітів під управління польського уряду.

Контрнаступ Червоної армії змусив правлячі кола Польщі звернутися до країн Антанти з проханням допомогти в укладанні перемир'я. Функції посередника взяла на себе Англія. 12 липня міністр закордонних справ лорд Керзон надіслав до Москви телеграму, в якій пропонував його умови. Серед інших пропозицій в ній йшлося про лінію кордону між Польщею та Радянською Україною, що мала проходити через Гродно - Ялівку - Немирів - Брест-Литовський - Дорогуск - Устилуг - Грубешів - Крилов - на захід від Рава-Руської і східніше Перемишля до Карпат. Пізніше вона отримала назву "лінії Керзона". Переконалий у наступальній моці Червоної армії Радянський уряд відкинув посередництво Англії. Він заявив, що переговори з Польщею можливі лише за умови, коли остання сама звернеться з проханням про перемир'я. Наприкінці липня польський уряд змушений був звернутися до Москви з такою пропозицією. Мирні переговори почалися у Мінську, однак на той час стратегічна обстановка на фронтах знов різко змінилася. Польський уряд зміг перегрупувати свої сили і не тільки спинити наступ Червоної армії, а й завдати їй нищівних ударів, переговори припинилися. Та у Польщі не стало сил для дальшого продовження війни. Міжнародне становище складалося також не на її користь. Переговори відновились у Ризі. 12 жовтня було укладено попередні умови, 18 жовтня військові дії припинилися, використовуючи наслідки контрнаступу. Польща зуміла продиктувати свої умови миру, згідно Ризького миру в межах Польщі залишилося понад 162 тис. кв. км. українських земель з населенням понад 11 млн. чол. Практично кордон проходив згідно умов Варшавської конвенції. Лише у вересні 1939

внаслідок наступу радянських військ захоплені території були звільнені. В листопаді 1939 р. Західна Україна увійшла до складу Української РСР. новий кордон встановлювався фактично по так званій "лінії Керзона".

Складність встановлення кордонів України за умов неодноразових змін політичних режимів і державних структур яскраво виявилася на південному заході, тут українські землі межували з молдавськими. Останні понад століття входили до складу Бессарабської губернії. Революційні події лютого-жовтня 1917 р. у Бессарабії призвели до створення у листопаді того ж року державного парламентського органу під назвою "Сфатул церій" (Крайова Рада), діяльність якого на першому етапі підтримала і Центральна Рада. 15 грудня 1917 р. "Сфатул церій" проголосив Бессарабію Молдавською Народною Республікою (МНР) у складі Російської Федеративної Демократичної Республіки. утворення якої вітала Центральна Рада (13). Свої міждержавні стосунки МНР і УНР здійснювали насамперед на основі "спільної боротьби з більшовицькою анархією на фронті їй тилу". Центральна Рада і "Сфатул церій" навіть відклали "до кращих часів" спірне питання про майбутнє Придунайських земель, Лівобережжя Дністра і Хотинщини. Було вирішено територіальні претензії один до одного розглянути на установчих зборах "українських і молдавських" (14).

Про тісне співробітництво Центральної Ради і "Сфатул церій" протягом листопада - грудня 1917 р. свідчить і той факт, що перше засідання молдавського парламенту проходило 21 листопада 1917 р. в Кишиневі під охороною "національних молдавських і українських військ" (15). Однак, союзницькі стосунки виявилися нетривалими. Молдавський парламент, а точніше - його керівництво (значна група депутатів-немолдаван не брала участі у голосуванні) прийняв рішення про запрошення румунських військових сил для забезпечення "належного порядку" на території Бессарабії. Румунія, яка давно претендувала на землі Бессарабії і вважала молдаван-румунами

негайне ним скористалася. За два з половиною місяці (кінець грудня 1917р. - лютий 1918 р.) Бессарабія була зайнята румунськими військами. Центральна Рада сприяла цьому сподіваючись на підтримку в боротьбі проти більшовиків, але фактично прорахувалася. Після виходу військ на рубежі Дністра Румунія вже не хотіла підтримувати Центральну Раду, що також претендувала на південну (Буджак) і північну (Хотинщина) частини Бессарабії. Таким чином, україно-молдавське територіальне питання вирішилося на користь Румуни, дії якої в Бессарабії підтримала і Антанта і Центральні держави. 9 квітня 1918 р. було проголошено злуку Бессарабії з "матір'ю-Румунією". Лише після цього, акту Центральна Рада спохватилася. 12 квітня 1918 р. на засіданні Малої Ради поспіхом було винесено питання державних кордонів УНР з Молдавією (16). М. Грушевський, добре обізнаний з проблемами етнічного розселення українців у Бессарабії, переконливо довів депутатам що УНР має "повне право" не визнати ухвали "Сфатул церій" і Румунії про злуку.. "за акт виявлення волі всіх народів, які населяють Бессарабію" (17). Щоправда, ще 3 березня 1918 р. довідавшись про підготовку такого "акту злуки" Голова Ради Народних Міністрів, міністр закордонних справ Б. Голубович послав ноту-протест урядам Німеччини, Австро-Угорщини, Болгарії та Румунії. В ній зазначалося, що "Українське правительство вважає, що всяка зміна бувшої румуно-російської границі, особливо в її північній і полудневій частинах, глибоко порушує політичні і економічні інтереси УНР" (18). І далі: "З огляду на те, що тепер значна частина Бессарабії зайнята румунськими військами питання про дальшу державну приналежність Бессарабії могло бути предметом нарад на Бухарестській мировій конференції, правительство УНР вважає обговорення і вирішення цього питання за можливим лише при участі і за згодою Українського Правительства". Необхідно зазначити, що серед депутатів "Сфатул церій" також не було одностайності щодо проголошення акту

злуки Бессарабії з Румунією. Про це, зокрема, повідомлялося в телеграмі, надісланій 10 квітня на ім'я В. Голубовича комісаром Центральної Ради з Кишинева Ямковим. В ній говорилося : "Вчора о 8-и годині вечора молдавський парламент "Сфатул церій" в присутності румунського голови ради міністрів Маргіпомана виніс постанову про приєднання до Румунії Бессарабії, як автономної провінції. Голосували за приєднання - 86. утримались - 36. проти - 3. не було на засіданні - 13. З меншостей: українська, німецька та болгарська фракції зробили заяву, що їх не уповноважено рішати такі важливі питання, а що таке питання може вирішити референдум" (19). Запізнілі дебати в Центральній Раді навколо бессарабського питання коли його фактично вже вирішила на свою користь Румунія, були викликані тим, що існували різні погляди на те, чи вся Бессарабія повинна належати Україні, чи тільки північна і південна її частини. Дмитро Дорошенко (член Центральної Ради, міністр закордонних справ Української держави за часів гетьмана П. Скоропадського) вважав, що вимога від'єднання окремих частин Бессарабії від Румунії на користь УНР "тільки ускладнювало справу" (20).

13 квітня 1918 р. на засіданні Малої Ради було прийнято "Заяву Румунському урядові". В ній засуджувалась анексія Бессарабії, а також не визнавалось рішення "Сфатул церій" про приєднання всього краю до складу королівства. Таким чином, центральна Рада не визнала "бессарабське питання вирішеним актом від 9 квітня". Друга частина заяви закликала румунський уряд дати "всьому бессарабському населенню" можливість вільно самовизначитися. Уряд УНР висловлював також надію, "що Румунський уряд найде в бессарабському питанні певний ґрунт для згоди, котра могла б задовольнити обидві сторони" (21). Документ підписали Голова Ради Народних Міністрів В. Голубович і Український міністр справ закордонних Любинський. В цілому текст заяви, на наш погляд, був досить зваженим і свідчив про те, що Центральна Рада не втрачала надії на

можливість перегляду бессарабського питання і зокрема, перерозподілу території між УНР і Румунією за "етнічною ознакою".

29 квітня 1918 р. німецька окупаційна влада розігнала Центральну Раду. П.Скоропадський, спираючись на підтримку Центральних держав, зайняв жорстокішу позицію з питання анексії Бессарабії. Не останню роль у цьому відіграв Д. Дорошенко, який очолив міністерство закордонних справ. Він вважав, що треба наполягати "на приналежності політично-автономної Бессарабії до Української Держави, до чого вона, Україна, має всі права і чого бажає величезна більшість Бессарабії" (22). 11 травня 1918 р. був виданий наказ "про заборону вивозу товарів до Румунії і Бессарабії". Зважаючи на те, - підкреслювалося у документі, - що Бессарабія анексована Румунією і що умови політично-господарських відносин ще не встановлені, вивіз за кордон всяких товарів в Румунію та Бессарабію безумовно забороняється" (23), поки не буде «вирішене питання про долю Бессарабії. правомірність її приєднання" (24). У ноті гетьманського уряду від 5 червня і ноті-відповіді королівського уряду від 19 червня 1918 р було чітко окреслено позиції обох сторін щодо Бессарабії. Українська держава й надалі не визнавала анексії і прав Румуни на Бессарабію Румунський уряд у своїй-ноті на 12-ти машинописних сторінках виклав обґрунтування, які виправдовували акт приєднання Бессарабії.

Не домігшись перегляду бессарабського питання, уряд П. Скоропадського перейшов до економічних санкцій. Однак "митна війна" тривала не довго. Наприкінці літа 1918 р. до Києва прибула румунська місія. Серед інших розглядалися й питання врегулювання кордонів [25].

Листопадова революція в Німеччині привела до краху маріонеткового режиму гетьманщини. Тим часом Румунія розгорнула вздовж Дністра прикордонні військові конунікації і створила ряд митних пунктів. Окрім цього, після відходу

австро-німецьких військ з північної частини Хотинщини в листопаді 1918 р. румуни захопили всю Північну Буковину, що була суто українською територією, 10 грудня 1918 р. румунський король ліквідував "Сфатул церій". Бессарабію було проголошено провінцією румунського королівства.

Директорія, яка прийшла на зміну гетьманському режиму, вирішила попервах не ускладнювати свої стосунки з Румунією. Її керівники воліли не висувати бессарабське питання як головне у налагодженні україно-румунських відносин і фактично згодились на існуючу реальність, державні кордони, "встановлені" в 1918 р. по Дністру, залишалися незмінними до 1940 р. Позиція радянських урядів Росії і України стосовно анексії Бессарабії була однозначною. Вони неодноразово висловлювали різкі протести проти загарбницьких дій Румунії. Не будемо спинятися на детальному аналізі перебігу подій. Це питання досить широко висвітлено українськими та молдавськими істориками (26). Зазначимо лише, що протягом 1918- 1920 років очолюваний В.І. Леніним Раднарком Радянської Росії здійснив ряд дипломатичних і військових заходів, спрямованих на визволення Бессарабії. Однак внутрішнє і міжнародне становище не дало можливості позитивно вирішити "бессарабське питання" в період громадянської війни.

Не визнаючи територіальних змін, що здійснювалися урядами попередніх державних формувань на території України, радянська сторона фактично згодилася визнати державними адміністративні кордони українських земель, що існували в дореволюційний період, коли вони входили до складу Російської імперії, однак при цьому не досить враховувалися місця компактного проживання українського населення. Українці становили значну частку серед мешканців прикордонних районів Гомельщини. Брянщини. Курщини, Воронежчини, Дону, Північного Кавказу, що вхопили до складу РСФРР. Палке бажання населення цих територій приєднатися до УСРР знаходило свій вияв не тільки у масових заявах, а й у відповідних рішеннях органів

місцевої влади. Так, в 1920 р. за входження до складу України недвозначно висловилися з'їзди Рад Коров'яківської та Кульбакінської волостей Рильського повіту Курської губернії, Ново-Вознесенської, Успенської, Грайворонської волостей Путивльського повіту та багатьох інших (27). У спільній постанові Ново-Оскольського, Корочанського та Белгородського повітових виконкомів, на території яких мешкало майже 650 тис. чол. зазначалося, що "ще в 1917-1918 роках місцеве населення одностайно висловилося на користь приєднання до харківської губернії і тільки німецька окупація України перервала подальше здійснення цього народного бажання" (28).

Ідучи назустріч численним побажанням українського населення, що проживало в прикордонній смузі РСФРР, уряд України в 1924 р. запропонував на розгляд ЦБК Союзу РСР проект "Про зовнішні кордони УСРР". В ньому, зокрема, зазначалося, що "необхідність зміни існуючих державних кордонів продиктована цілою низкою причин як адміністративного, економічного, так і політичного характеру" (29). Проект складався з двох частин. В першій обґрунтовувалась необхідність зміни кордонів у зв'язку з реформою адміністративного і територіального поділу, що розпочався в 1923 р. (передбачалося замість губерній, повітів і волостей створити області, округи і райони). В основу виділення нових адміністративно-територіальних одиниць було покладено принцип економічної доцільності, зважаючи на це, український уряд запропонував передати Мінській губернії БСРР частину Словечанської і Юровської волостей Коростенського повіту Волинської губернії, вважаючи, що ці території цілком відповідають природно-історичним і економічним умовам Білорусії. В свою чергу, враховуючи тяжіння до відповідних економічних центрів України, пропонувалось включити до складу Чернігівської губернії УСРР Семенівську волость Новозибківського повіту Гомельської губернії (в той час вона входила до РСФРР і та частину волостей Севського повіту Брянської губернії).

Більш значні зміни передбачалися у другій частині проекту. Спираючись на дані переписів населення 1897 р., 1920 р. та частково 1923 р., український уряд пропонував передати республіці ряд повітів Курської та Воронежської губерній, населених переважно українцями. За данини 1922 р. в цих губерніях мешкало понад 1704 тис. українців. Територіями їх суцільного розселення були Грузчанська, Глушецька, Козачанська, Миколаївська, Нововоскресенська волості - Путивльського, Глушанівська, Кобильська. Суханівська - Рильського, Борисівська, Високівська, Іванова, Червоно-Яругська - Грайворонського повітів Курської губернії, де українці становили понад 90 % (31), на Воронежчині українське населення компактно проживало в Бірюченському. Богу-чарському, Бобровському. Павлівському та деяких інших повітах (32). Виходячи з цього, уряд України запропонував провести новий кордон із заходу на схід від межі Чернігівської губернії по річці Сейм дещо на схід від Суджи, далі на південний схід до Белгорода, на захід від Белгорода і на південний схід до існуючого кордону УСРР. Починаючи від 8-го меридіана в північно-східному напрямку кордон мав проходити дещо на схід від Валуйська і далі на північ від Корочі, поступово змінюючи напрямок на північний схід, та від залізниці новий Оскол - Єлець на південь до села Успенського на північний схід, охоплюючи більшу частину Острозького повіту до кордонів Калачаєвського повіту, звідси - на південь, на захід від Павлова до східного кордону Россошанського повіту, потім - на південний схід, на північ від села новий мамси і до кордону Воронежської губернії (33). Однак така конфігурація мала суттєвий недолік. Частини Белгородського, Корочанського і Валуйського повітів глибоко вклинювалися в межі УСРР створюючи незручності в здійсненні адміністративної реформи і порушуючи економічні зв'язки цих трьох повітів з Харківською губернією. Тому уряд пропонував з метою возз'єднання південно-західної частини Валуйського повіту Воронежської губернії з

основною його частиною, що мала відійти до України, та випрямлення кордону в межах Корочанського повіту (Курської губернії) провести новий кордон дещо на захід від Корочі в південно-західному напрямку по етнографічній лінії україно-російського розселення до кордону белгородського повіту (34)

Для розгляду представленого проекту союзний ЦВК створив паритетну комісію, до складу якої увійшли по два представники від УСРР, РСФРР та БСРР. Очолив її голова ЦВК Білорусії О. Червяков. Комісія визначила етнографічний принцип головним у встановленні кордонів між радянськими республіками. Поряд з цим підкреслювалося, що необхідно врахувати також і економічне тяжіння та зручність адміністративно-територіального поділу спірних територій. Комісія запропонувала розглянути представлений Україною проект президіям ЦВК РСФРР та БСРР (35). після ряду консультацій та бурхливих обговорень комісія виробила компромісний варіант.

Цікаво заглянути за лаштунки цієї роботи. Всупереч декларованій сталінській дружбі народів це був досить болісний для її учасників процес. У своїй доповідній Політбюро ЦК КП(б)У член Паритетної комісії від України, голова Центральної адміністративно-територіальної комісії ВУЦВК П. Буценко писав: "Загальну затримку У врегулюванні кордонів і незакінченість проробки цього питання необхідно пояснити виключно недоброзичливим, а почасти і ворожим (з боку представників Північно-Кавказького краю) відношенням представників РСФРР. Це було помітно по поведінці представників РСФРР на засіданні союзної паритетної комісії, як то: явне небажання розглядати проект УСРР, зухвалий тон, демонстративне залишення представниками Курської і Воронежської губерній залу засідань, посилення на недостатню підготовку до розгляду проекту УСРР в той час, як представники РСФРР мали на руках цілком опрацьовані Курським і Воронежським губвиконкомами доповідні записки... посилення на те, що розмовна нова населення російська і вживання тер-

мінів "малорос" і "великорос" [36).

Проект, запропонований Україною, зазнав значних змін, про що свідчить наведена нижче таблиця :

губернії	Загальна кількість населення	В т.ч. українці в	%% українців
Проект уряду УСРР			
Курська	807 200	484 750	60,0
Воронезька	1 243 756	930 852	74,9
Запропоновано приєднати до УСРР			
Курська	649550	354 200	54,6
Воронезька	369000	237 453	64,2
Відхилено			
В межах спірних територій	1 031 726	723 950	70,1

Таблицю складено за матеріалами ЦДАЖР УРСР. Ф. 1. оп. 3. спр. 2524. арк. 11.

Та досягти згоди з делегаціями РСФРР не вдалося. І О. Червяков передав це питання на розгляд Політбюро ЦК ВКП(б), де проект постанови комісії зазнав дальших змін. Згідно з Рішенням Політбюро до складу УСРР мали відійти лише Семенівська волость Новозибківського повіту Гомельської, губернії, с.Зноб Трубчевського повіту, Криничанська волость Суджанського повіту і південна частина Муромської волості Курської губернії, а також Троїцька волость і частина Уразівської волості Валуйського повіту Воронезької губернії (37). Це рішення з доповненнями та уточненнями було покладено в основу прийнятої 16 жовтня 1925 р. постанови ЦВК СРСР "Про врегулювання кордонів Української Соціалістичної Радянської Республіки з Російською Соціалістичною Федеративною Радянською Республікою і Білоруською Соціалістичною Радянською Республікою"(38).

Один з розділів постанови стосувався територіального розмежування між УСРР та Північно-Кавказьким краєм РСФРР. Ця проблема виникла наприкінці 1923 р. коли крайвиконком почав наполягати на приєднанні Таганрозької і Шахтинської округ України. Не діставши підтримки в Політбюро ЦК КП(б)У, представники крайвиконкому звернулися до ЦК ВКП(б). Не зважаючи на недостатню етнографічну і економічну обґрунтованість, ці вимоги були задоволені ЦК ВКП(б), а потім і ЦВК Союзу РСР.

Згідно з постановою до УСРР була приєднана територія, на якій мешкало 278 081 чол., у той час як від України було передано територію з населенням 478 909 чол. (39). Поза межами республіки на спірній території залишилася значна кількість українців. Для запровадження постанови в життя було створено спеціальну комісію ЦВК СРСР, яку очолив С. Тер-Габріелян, а на місцях - 8 приймально-здавальних комісій, які мали вирішувати майнові та фінансово-бюджетні питання (40). До їх складу входили представники всіх зацікавлених сторін. Роботу по передачі територій від однієї республіки іншій планувалося завершити до 1 березня. Однак у намічений строк її провести не вдалося. Деякі органи місцевої влади Курської та Воронежської губерній намагалися всіляко затримати цей процес. Всупереч рішенням центральних органів вони вивозили майно, що мало залишитися на території, яка передавалася УСРР, знімали працівників. У зв'язку з цим голова ЦАТК ВУЦВК П. Буценко змушений був звернутися з листом до секретаря ЦВК Союзу РСР А. Єнукідзе. Зокрема він зазначав: "Товариші з місцевих парторганів, з повітових парткомів РСФРР, відкликають кращі партійні сили з тієї території, що відхопить до УСРР. Знімають деякий науковий і технічний персонал, зокрема, землемірів, агрономів і т. д. Часто доходять до повного абсурду, вивозять деякі матеріали, в тому числі і мідні дзвони, про що свідчить телеграма нашого уповноваженого"(41)

Розв'язався спірних питань затягувалося ще й тому, що з боку представників РСФРР і, зокрема, Північно-Кавказького краю висувалися контрпретензії фінансово-майнового характеру, переважно не обгрунтовані ніякими документами. Іноді навіть мали місце спроби дискредитувати саму ідею приєднання до УСРР. Член приймально-здавальної комісії Путивльського повіту С. Пашковський повідомляв ВУЦВК, що "партійні і радянські органи РСФРР цьому стремлінню населення (тобто приєднання до України - Авт.) перешкоджають, аж до заборони приймати постанови і зняття з роботи працівників, які проявляють в цьому ініціативу. Так, наприклад, під час прийомки території ми зустрілися з ненормальним відношенням до українізації населення і апарату, повсюди була розпушена плітка, що буде проведена суцільна українізація населення, і що всі, хто не знає української мови, будуть вислані за межі УСРР" (42). Непродуманість окремих пунктів самої постанови ЦВК СРСР викликала нові територіальні суперечки, доходило навіть до курйозів. У районі залізничної станції Чортково Таганрозької округи Північно-Кавказького краю кордон проходив по залізничній колії, розрізаючи не лише базар хутора Мілового, а й саму станцію, залишаючи станційний будинок на боці РСФРР, а всі пакгаузи на іншому, в УСРР (43). Таким чином, постанова ЦВК СРСР від 13 жовтня не вирішила питання про справедливе територіальне розмежування, в основі якого лежав би етнографічний принцип та економічна доцільність. Це викликало масові звернення українського населення до ВУЦВК і ЦВК Союзу РСР, змушувало радянські і партійні органи знову повертатися до питання про врегулювання державних кордонів з урахуванням національних інтересів населення прикордонної смуги. Так, з доповідною запискою до ЦК ВКП(б) у травні 1927 р. звернувся ЦК КП(б)У. Спираючись на дані перепису населення 1926 р., ЦК КП(б)У зазначав, що "до цього часу на безпосередньо прилеглій до УСРР території РСФРР залишилося українського населення понад 2 млн. яке розта-

шоване компактними масами в Курській і Воронежській губерніях та Північно-Кавказькому краї (43). Пропонувалося не тільки передати Україні відповідні райони Курщини та Воронежчини заселені переважно українцями. а й повернути Шахтинську та Таганрозьку округи, передані РСФРР за постановою ЦВК СРСР від 16 жовтня 1925 р, це аргументувалося не тільки етнографічними даними, а й економічними розрахунками, природно-кліматичними умовами. Підкреслювалося, наприклад, що залягання кам'яного вугілля в басейні річки Калитви робить Донецьку округу Північно-Кавказького краю РСФРР ніби природним продовженням Донецького вугільного басейну. В той же час, відторгнення Донецької та Шахтинської округ від УСРР цілком штучно ділить господарську одиницю – Донбас - ніж двома республіками, перешкоджаючи нормальній роботі вугільний підприємств і металургійних заводів цього регіону (44)

ЦК КП(б)У звертав також увагу ЦК ВКП(б) на порушення в національно-культурному будівництві, кваліфікуючи їх як грубі перекручення національної політики партії щодо українського населення (45). Це досить яскраво ілюструють архівні джерела. Так, з 56 033 школярів-українців, що навчалися у 1924/25 навчальному році в школах Курської губернії, освіту рідною мовою здобували лише 345 дітей, або 0,5%. На селі діяли лише 3 українські школи. Планами губвно на 1920/27р. передбачалося відкрити лише 43 школи I ступеню в яких мало навчатися 5 880 дітей, причому викладання українською новою передбачалося лише на першому році навчання. шкіл II ступеню мало відкритися лише 3. хатчиталень -22, лікнепів -51, в розрахунку на 3 700 чол. (46). Та цього було явно недостатньо для того, щоб українські діти могли здобувати освіту рідною мовою.

Однак, незважаючи на неодноразові звернення українського уряду, ЦК КП(б)У, українського населення прикордонних територій до центральних радянських і партійних органів, питання справедливого встановлення північно-східних кордо-

нів України в той час так і не було вирішено.

Процес державно-територіального розмежування між Україною та сусідніми радянськими республіками, який розгорнувся в середині 20-х років, охопив і південно-західну частину УСРР. В жовтні 1924 р. було проголошено утворення у складі УСРР Молдавської Автономної Соціалістичної Радянської Республіки. У ході підготовчої роботи, що розпочалася в лютому 1924 р. мали бути вирішені питання національно-державного і територіального розмежування між двома республіками. Останньому приділялася дуже велика увага. Молдавська АСРР створювалася на Лівобережжі Дністра, на територіях тодішніх районів Подільської та Одеської губерній, що входили до складу України. Там проживали етнічні молдавани. Встановлення точної кількості жителів молдавської національності на Лівобережжі Дністра, обстеженням місць їх компактного розселення займалася Центральна адміністративно-територіальна комісія при ВУЦВК (ЦАТК). Водночас до цієї роботи були також залучені представники молдавської секції при Одеському губкомі партії, губвиконкомі, відповідних окружкомах і окрвиконкомах, а також НКВС УСРР, Конституційна комісія й Комісія національних меншостей при ВУЦВК. Серед громадських організацій слід зазначити "ініціативну групу" по утворенню МАСРР, до складу якої входили командири та червоноармійці дислокованого на Придністров'ї 2-го кавкорпусу під командуванням Г.І. Котовського (47) та "ініціативну групу" з 25 студентів румунського сектору Комуністичного Університету Національних Меншостей Заходу на чолі з інтернаціоналістом І.О. Діком. Влітку 1924 р. вона самостійно, на добровільних засадах провела обстеження становища населення Придністров'я. Її діяльність з різних причин й досі залишається невивченою. І. Діку належала ідея про "юридичне включення" території Бессарабії яка була окупована Румунією (48) до складу МАСРР.

Визначення державного статусу національно-державних: утворень відбувалося, як правило, за кількістю етнічного на-

селення і територією, на якій воно компактно проживало, зацікавленість СРСР щодо позитивного вирішення "бессарабського питання" зумовлювала необхідність створення на Лівобережжі Дністра Молдавської автономної республіки. Для цього було вирішено дещо відступити від згаданих принципів. Пояснюючи таке рішення, Голова Раднаркому України В.Чубар у виступі на III сесії ВУПВК у жовтні 1924 р. зазначав : "Нам довелося вирішувати питання про те, щоб в ці кордони не попали села й райони, де населення в більшості російське чи українське. І ми прийшли до висновку, що все ж ці райони повинні бути віднесені до новостворюваної автономної Молдавської Республіки, виходячи з тих міркувань, що необхідно молдавському народу, молдавським трудящим дати можливість встановити такі кордони своєї адміністративної одиниці, які б забезпечували нормальний економічний і культурний розвиток, щоб всі райони, які економічно зв'язані між собою, були включені цілком до меж цієї автономної республіки" (49).

12 жовтня III сесія ВУЦВК прийняла постанову "Про утворення Автономної Молдавської СРР". До її складу увійшла частина районів Балтського и Одеського округів Одеської губернії та ряд населених пунктів Тульчинського округу Подільської губернії. Від Балтського округу до МАСРР було включено Рибницький, Бірзульський, Олексіївський, Ананьївський та Ставровський райони повністю і частини Крутянського, Балтського і Валегоцулівського районів, від Одеського округу Одеської губернії - Дубоссарський, Григоріопольський, Тираспольський і Слободзейський райони (50). Таким чином, до МАСРР ввійшло 582 населені пункти, об'єднанні у 126 сілрад, де проживало 419 238 чол. (51). Склад населення був багатонаціональним: молдавани -183 285 чол. (48.7%); українці -146 981 чол. (34.2%); росіяни - 35 443 чол. (7.9%); євреї -28 321 чол. (5,1%), німці -10 867чол. (2,1%); болгари - 6 494 чол. (1%), подяки - 0,3%, інші - 0,7% (52).

Включення до складу Молдавської АСРР районів Лівобе-

режжя Дністра, де однак молдавське населення не становило більшості, забезпечило відповідний державний статус новоутвореної автономної республіки і створило сприятливі умови для швидкого розвитку її економіки й культури. Крім того, юридично до складу МАСРР було включено, територію Бессарабії, яка все ще залишалася окупованою Румунією. Кордони новоствореного національно-державного формування були визначені 11 жовтня на засіданні Раднаркому України. За його рішенням вони мали проходити по лінії: з південного заходу по північно-західному кордону сіл Грушки і Окниці Велико-Косницького району Тульчинського округу Подільської губернії, потім по кордонах Каменського району того ж округу, залишаючи осторонь село Болгани і містечко Загнитків, далі в напрямку сіл Писарівки й Петрован Крутянського району Балтського округу Одеської губернії далі в напрямку станин Борщі і сіл Педерим. Постели. Йосипівки; зі сходу - по-східному кордону села Михайлівки в напрямку м. Ананьівка. Валегоцулова, Оленівки, Новоолександрівки, слободи Плоскої, Антонівки, Греденіци. м. Тирасполя, хутора Слободзейського. далі по Кучурганському лиману через озеро Плоське в напрямку на хутір с. Троїцького (53). Лінія кордону МАСРР з УСРР вважалася тимчасовою.

Для остаточного завершення розмежування III сесія ВУЦВК створила паритетні комісії, до складу яких увійшли представники Одеського та Подільського губвиконкомів та Революційного комітету МАСРР, якому до скликання 1-го Все-молдавського з'їзду Рад передавалася уся повнота влади в республіці.

В результаті роботи по уточненню кордонів, проведеної паритетними комісіями, вже через місяць після проголошення Молдавської Автономної Республіки Президія ВУЦВК розглянула питання про можливість передання м. Балти, частини Балтського району до складу МАСРР. Напередодні. 20 листопада 1924 р. це ж питання слухалося на засіданні Раднаркому України. Було визнано "принципово необхідним" розформувати Балтський

ФОРМУВАННЯ КОРДОНІВ УРСР 1921—1940 рр.

округ і приєднати окремі райони до МАСРР. Питання про приєднання Балтського району і м. Балти виносилося на повторне обговорення Раднаркомом. засідання якого відбулося 22 листопада 1924 р. За період між засіданнями Укрдержпланом і ЦАТК були підготовлені документи, в яких обґрунтовувалася доцільність "з етнографічної, політичної і господарської точок зору" приєднання м. Балти і Балтського району до Молдавської АСРР (54). 26 листопада 1924 р. Президія ВУЦВК прийняла постанову "Про скасування Балтського округу Одеської губернії і про передання м. Балти і Балтського району до складу МАСРР і про районування деяких районів Балтського округу" (55).

Процес формування території МАСРР на лівобережжі Дністра, уточнення її кордонів з Україною тривали майже до кінця 1926 р. У вересні 1926 р. ВУЦВК та РНК УСРР прийняли постанову "Про врегулювання кордонів Автономної Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки". В ній вказувалися пункти прикордонних з МАСРР районів України, які передавалися автономній республіці: "1. Передати село Болгани Пісчанського району і село Нижню Слободку Велико-Косницького району Тульчинського округу в склад Каменського району АНСРР. 2. Передати Сербську, Кодимську. Французьку і Будейську сільські ради Тульчинського округу до складу Крутянського району АМСРР. 3. Передати села Івано-Богословку, Шайки, Милолюбівку, Стару і Нову Адріанівку Одеського округу до складу АМСРР. 4. С. Грабарівку Пісчанського району Тульчинського округу вважати в складі Каменського району АМСРР" (56). Після ряду уточнень до складу МАСРР увійшло 11 районів Лівобережжя Дністра Слободзейський, Тираспольський, Дубоссарський, Рибницький, Кам'янський, Крутянський (Колимський), Бірзульський. (Котовський), Балтський, Ананьївський, Красноокнянський. Склад населення автономної республіки, як уже зазначалося, був багатонаціональним, хоча за період з 1924 р. до 1926 р. відбулися певні зміни. За даними, які

наводяться в монографії О. Репіди "Образование Молдавской АССР" молдаване становили 34,2% від загальної чисельності населення республіки, українці - 50,4, росіяни - 5,7, євреї - 4,8, представники інших національностей (їх було понад 40) - 4,9. Всього на території МАСРР, площа якої становила 8,1 тис. кв. км. проживало 545 500чол. (57). У збірнику "Молдавия: статистические материалы" наведено дещо інші дані. Там, зокрема, вказується, що в 1926 р. у МАСРР проживало 30,1% молдаван, 48,5% українців, 8,5% росіян, 8,5% євреїв, представників інших національностей - 4,4% (58). Таким чином, наприкінці 1926 р. територіальне розмежування між МАСРР і УСРР, у складі якої вона перебувала до 1940 р. було в основному завершено.

Подальші зміни лінії україно-молдавського кордону припадають вже на початок другої світової війни і пов'язані з визволенням Бессарабії та Північної Буковини Червоною армією. Протягом 20 - 30-х років "бессарабське питання" було каменем спотикання у відносинах між Радянським Союзом та Румунією. На політичній карті СРСР Бессарабія зображувалася як така, що входить до складу Радянського Союзу. Таким чином СРСР залишав за собою право остаточного вирішення "бессарабського питання". У тогочасній міжнародній обстановці, що складалася в Європі у зв'язку з початком другої світової війни, сталінському керівництву вдалося завдяки підписаному 23 серпня 1939 р. радянсько-німецькому договору про ненапад, а також "Договору про дружбу і кордон" від 28 вересня 1939 р. позитивно вирішити для себе ряд важливих питань стосовно розширення кордонів СРСР. таким чином, створилися реальні умови для возз'єднання Право- і Лівобережного Дністра в складі єдиної молдавської національної державності.

26 і 27 червня 1940 р. румунському уряду були направлені ноти, в яких пропонувалося негайно переглянути "бессарабське питання" з метою мирного його вирішення. 28

червня частини Південної групи радянських військ під командуванням генерала армії Г.К. Жукова вступили на територію Бессарабії і Північної Буковини.

з визволенням Бессарабії і входженням її до складу МАРСР були створені передумови для перетворення її в союзну республіку. Питання про утворення Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки було винесене на розгляд VII сесії Верховної Ради СРСР (1-7 серпня 1940 р.). Воно обговорювалося разом з питанням про територіальне розмежування МРСР з УРСР. З одного боку, це було викликано тим, що створення Молдавської РСР відбувалося на основі МАРСР, тобто проходило як процес перетворення автономної республіки, яка входила до складу України, в союзну. З - другого визволена Бессарабія включала в себе територію колишньої Бессарабської губернії, де компактно проживала значна кількість українського населення, що тяжіло за своїми національно-культурними традиціями до України. На це звернув увагу Голова Раднаркому МАРСР Т.А. Константинов, який 2 серпня виступив на спільному засіданні Ради Союзу і Ради національностей. Він, зокрема, підкреслював, що, вирішуючи питання "про новий державний устрій молдавського народу, не можна не врахувати інтересів значного за чисельністю українського населення, яке проживає компактними масами в деяких районах Бессарабії що територіально прилягають до Української РСР. У північній частині Буковини і в Аккерманському, Ізмаїльському й Хотинському повітах переважає українське населення, яке за своїми мовними та національно-побутовими особливостями нічим не відрізняється від населення Української РСР (59). Т. А. Константинов запропонував передати ці повіти до складу УРСР. 2 серпня 1940р. Верховна Рада СРСР прийняла закон про утворення союзної Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки. Однак у ньому не давалося детального опису кордонів між УРСР і МРСР, а лише перелічувалися територіально-адміністративні одиниці, які включалися до складу но-

воствореної союзної республіки. зокрема, до неї увійшли Кишинівський, Кагульський, Оргіївський, Бельський, Бендерський і Сороцький повіти Бессарабії, Тираспольський. Рибницький. Дубоссарський, Григоріопольський, Слободзейський і Каменський райони Молдавської РСР, загальна площа яких становила 34 тис. кв. км. з населенням 2 646 954 чол. (60). Колишні Ананьївський, Балтський, Балегоцуловський. Колимський. Краснокнязький, Піщанський і Чернявський райони МАРСР. де переважало українське населення, залишалися в складі України. До УРСР відійшли також Ізмаїльський. Аккерманський і Хотинський повіти Бессарабії. переважну частину населення яких становили українці та росіяни (61). Указом Президії Верховної Ради СРСР від 7 серпня 1940 р. в складі УРСР було утворено Чернівецьку й Аккерманську області. Хотинський повіт увійшов до Чернівецької області, а Аккерманський та Ізмаїльський - до Аккерманської. яка з грудні 1940 р. була перейменована в Ізмаїльську.

Визначення кордону між УРСР і МРСР тривало майже три місяці. В результаті спільної роботи, проведеної урядами України і Молдавії 4 листопада 1940р. на основі підготовлених відповідних документів і матеріалів Верховна Рада Союзу РСР прийняла указ "Про встановлення кордону між Українською РСР і Молдавською РСР". Відповідно указу кордон між УРСР і МРСР проходив із заходу на схід від р. Прут по території Хотинського повіту між населеними пунктами Мамалига і Крива, залишаючи Мамалигу в складі МРСР, а с. Криву - в складі УРСР. Далі кордон йшов у напрямку населених пунктів Липкани і Кишла Замжієвка, залишаючи Липкани в складі МРСР, а Кишлу Замжієвку - в складі УРСР; далі огинаючи Кишлу Замжієвку. кордон проходив між населеними пунктами Зелена і Медвежа. залишаючи Зелена в складі УРСР, а медвежу - в складі МРСР. І далі до населеного пункту Ларга. залишаючи його в складі МРСР; далі між населеними пунктами Павлівка і Катюжани. з одного боку, і Лукачани -з іншого, залишаючи останній у

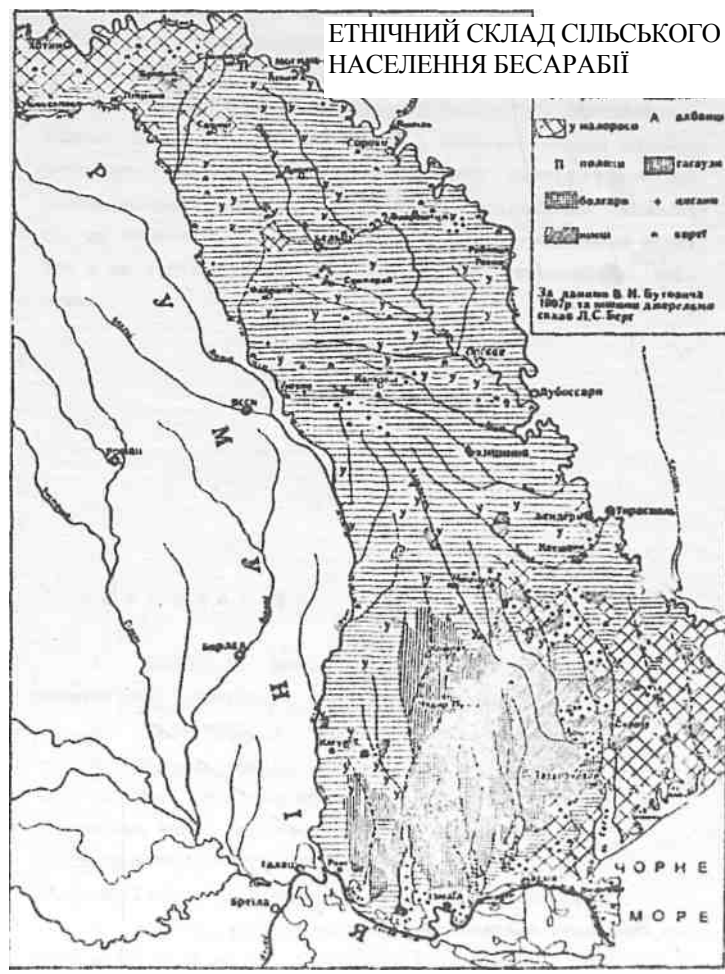
складі УРСР. а перші дві - в складі МРСР; далі населенні пункти Болбока і Мендиківці, залишаючи Болбоку в складі МРСР. а Мендиківці - в складі УРСР; далі кордон проходив між населеними пунктами Гвоздовці і Клокушна - в складі МРСР. і далі населений пункт Секуряни - в складі УРСР; далі по кордону Хотинського повіту до річки Дністер і далі по р. Дністер до колишнього кордону Вінницької області, до кордону Каменського району МРСР; далі по кордону Каменського району МРСР, перетнувши р. Вільшанку, і далі в напрямку населеного пункту Нижня Слобода, залишаючи його в складі УРСР далі - населені пункти Кисирня і Болгани. залишаючи їх у складі УРСР, і далі по кордону того ж Каменського району в напрямку на Олексіївку, залишаючи її в складі УРСР; далі по кордону Рибницького району МРСР до Василівни, залишаючи її в складі МРСР. далі кордон повертає на північ в напрямку населеного пункту Котовці, залишаючи його в складі УРСР; далі між населеними пунктами Крути і Плоть, залишаючи Крути в складі УРСР. а Плоть - МРСР; далі: Мойна. Семенівка, Бурштени, Тимків. Дониця і Ковбасна, залишаючи - Мойну, Семенівку, Тимків, Домниці - в складі УРСР, а Бурштени і Ковбасну - МРСР; далі: Кругляки. Станіславка Сейка, залишаючи їх у складі УРСР; далі по колишньому кордону Рибницького і Дубоссарського районів МРСР до населеного пункту Нестерове. залишаючи його в складі УРСР. і далі населений пункт Бурка, залишаючи його в складі УРСР; далі по колишньому кордону Григоріопольського району до населеного пункту Ново-Олександрівка. залишаючи його в складі УРСР; далі на Саву і Нові Бутори, залишаючи їх у складі Тираспольського району до населених пунктів Плосььке, Слов'яно-Сербівка і Гребінки, залишаючи їх у складі УРСР; далі по кордону Тираспольського району до населеного пункту Милолюбівка залишаючи його, а також населені пункти Ново-Красне, Івано-Бузинівка, Степанівна, Павліка, Кучурган, Трудуголок і Івано-Николаївка в складі УРСР; далі по кордону Тираспольського і Слободзейського районів МРСР до р. Дні-

стер, по населеного пункту Паланка. залишаючи його в складі МРСР; далі на населені пункти Степанівка і Волонтирівка. залишаючи їх в складі МРСР; далі населеними пунктами Копчак і Олександрівка, залишаючи Копчак в складі МРСР і Олександрівку в складі УРСР: далі на населений пункт Струдзяни. залишаючи його в складі МРСР і далі на населений пункт Петрівка (Чача); залишаючи його в складі УРСР: далі на Петрешти, Куруджика, Сабаніївка і Колачени, залишаючи їх в складі УРСР; далі по кордону Аккерманського повіту до стику кордонів Аккерманського, Бендерського і Кагульського повітів; далі на Тараклію, Татаркончак. залишаючи їх у складі МРСР; далі по кордону Ізмаїльського повіту до кордону Ренійської волості; далі на Куза-Воду (Хаджи-Адул). Студію. Чишмікіби і Джуржулешти, залишаючи їх у складі МРСР. і далі кордон доходив до р. Прут(62).

В результаті уточнення кордонів між УРСР і МРСР до складу останньої знову було передано з Аккерманської області Волонтирівський район, значну частину Олонештського та Вулканештського районів, а з Чернівецької області – Одинецький, Бричанський і частину Окницького районів.

Наведений вище, докладний опис лінії кордону між УРСР і МРСР, а також факт передачі по Молдавській РСР окремих районів Аккерманської і Чернівецької областей, населених переважно молдаванами, які за законом від 2 серпня 1940 р. знаходилися в складі України, свідчать про важливість роботи, проведеної урядами обох республік, їх взаєморозуміння у вирішенні питання державно-територіального розмежування. Узаконена указом вії 4 листопада 1940 р. лінія кордону між Україною і Молдавією формувалася з максимальним урахуванням ареалів етнічного розселення українців і молдаван. Цікаво, що при детальному вивченні лінії кордонів між УРСР і МРСР, які були встановлені наприкінці 1940 р., можна чітко прослідкувати їх з лінією етнічного розмежування компактно розселених у Бессарабії українців і молдаван, яку наніс на

ЕТНІЧНИЙ СКЛАД СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ БЕСАРАБІЇ

етнографічну карту відомий російський етнограф Л. С. Бері (опублікована в 1920 р.)

Такий чином, у передвоєнний час західні кордони урер набули свого сталого визначення. Практично вони не змінилися і після війни (крім приєднання в 1944 р. Закарпатської України). охоплюючи в цілому територію розселення українського етносу. Водночас північно-східні і південно-східні кордони, незважаючи на декларовані Комуністичною партією гасла про самовизначення націй та масові заяви українського населення, що проживало в той час на суміжних територіях РСФРР так і не дістали цілком справедливого етнографічного вирішення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Христюк П. Замітки та матеріали до історії української революції. Б. м., 1921.- Т. 1.- С. 93.
2. ЦДАЖР УРСР. ф. 1115, оп.1, спр.1, арк.33
3. Там же. спр. 5. арк.18.
4. Цит. за: Павловський О.Д., Устименко В.М. Центральна Рада: сторінки історії // До питання про розстановку політичних сил на Україні в 1917-1920 рр.: Препринт Інституту Історії АН УРСР № 1 К. . 1988.-С. 9.
4. Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине: Сб. документов и материалов в 3-х томах. -К.,1957, Т. 2. -С. 574.
5. Мирные переговоры в

- Брест-Литовске. -М., 1920. -Т. 1. -С. 52.
7. ЦДАЖР УРСР. ф.1115, оп. 1. спр. 9. арк. 2-3; Международная политика и мировое хозяйство. -1918. -№ 4. -С. 65-66.
8. Дорошенко Д. Історія України. – Ужгород, 1932. -Т. 2. -С. 207.
9. Дорошенко д. Історія України. -Ужгород. 1930. -Т. 1. - С. 323.
10. Дорошенко д. Історія України. " - Т. 2. -С. 172.
11. Гражданская война на Украине: Сб. документов. -К. . 1967. т. 1. кн. 1. с. 344
12. Історія Української РСР: У 8-ми т. 10-ти кн. - К., 1977- Т. 5. -С. 479.
13. Афтенюк С.Я. Победа Советской власти в Молдавии. - Великий Октябрь в судьбах молдавского народа. - Кишинев.1968. С. 40.
14. Одесский листок. -1917. - 4 нояб.
15. Там же. -24 нояб.
16. Нова Рада. -1918. -13 квіт.
17. Одесский листок.-1918.-13 23 апр.
18. Там же.
19. Нова Рада. 1918.- 13 квітн.
20. Дорошенко Д. Історія України. -Т.2. - С. 201.
21. Робітничая газета . -1918 -21 квіт.
22. Дорошенко Д. Історія України. -Т. 2. -С. 205.
23. Державний вісник. -1918. -№ 2.
24. Одесский листок. -1918. - 27 июня.
- 25.Дорошенко Д. Історія України. -Т. 2. -С. 206.
26. Див.: Антонюк Д. И., Афтенюк С.Я., Есауленко А.С. Иткис М.Б. Предательская роль "Сфатул церий" – Кишинев,1969; Березняков Н.В. Борьба трудящихся Бессарабии против интервентов в 1917-1920 гг. Кишинев. 1957; Есауленко А.С. Социалистическая революция в Молдавии и политический крах

буржуазного націоналізму 1917-1918. Кишинев. 1977: Лазарев А.М. Молдавська радянська державність і бессарабський питання. –Кишинев, 1974: Нерушимий дружба українського і молдавського народів в період соціалізму. -Київ. 1980 і др.

27. Див.: ЦДАЖР УРСР. Ф5, оп.1. спр. 320. арк. 39: спр. 321, арк. 13. 53.

28. Там же. спр. 320. арк. 39.

29. Там же. оп. 2 спр. 331. арк. 2-6.

30. Там же. арк. 2 зв.

31. Там же. арк. 4 зв.

32. Там же. арк. 3 зв. . 4 зв.

33. Там же. арк. 6.

34. Там же.

35. Архів інституту політичних досліджень України (далі – АПД). ф.1, оп.1, спр.54, арк. 244-245.

36. ЦДАЖР УРСР. ф.1, оп.3, спр.2524. арк. 12 зв.

37. Там же. арк.11.

38. Известия. -1925. - 16 окт.

39. ЦДАЖР УРСР. ф. 1. оп.2. спр.3144. арк. 158. В

40. Там же. оп. 3. спр. 2524. арк. 11 зв.

41. Там же. спр. 620. арк. 17.

42. Там же. оп. 2, спр. 3256. арк. 5.

43. Там же. оп. 3. спр. 604. арк. 1.

44. Там же, ОП. 2, спр. 3144. арк. 158.

45. Там же. арк. 162.

46. Там же.

47. Там же. оп.3, спр. 622. арк. 17.

48. Рєпида А. Образование молдавской АССР. - Кишинев. 1974. -с. 90.

49. АПД. Ф. 1. оп. 20, СПР. 1821. арк. 7.

50. III-я сєсія Всеукраїнського Центрального Виконавчого комітету VIII скликання, 8-12 жовтня 1924 р. – Харків, 1925. -С. 163-164.

51. Рєпида А. Образование Молдавской АССР. –С.111.

52. АПД. Ф.І. оп. 20. спр. 1621. арк. 32 зв.
53. Там же.
54. ЦДАЖР УРСР, ф.1; оп.2, спр.1615. арк. 20
55. Там же. Ф.2, оп.3, спр.255. арк. 9, 12.
56. Там же. Ф.1, оп.2. спр.1615. арк.41.
57. Вісті ВУЦВК і ХГВК. -1926. -12 жовт.
58. Репида А. Образование Молдавской АССР.
– С.113.
59. Молдавия: Статистические материалы. -
Балта. 1926. -С. 221.
60. Седьмая сессия Верховного Совета СССР.
1-7августа 1940 г.: Стенограф. отчет. -М. . 1940. -
С. 42-43.
61. Карлов А.А. Молдавская ССР - суверенное
Советское государство в составе СССР. - Киев.
1968. -С. 87.
62. СЗ СССР 1938-1961. - М.,1961. - С. 31.
62. Відомості Верховної Ради СРСР. -1940. -
№ 45 108 – 13 лист.